

BÖDŐ KRISZTIÁN

LILIEN BÁRÓ GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGÉNEK VONÁSAI AZ ERCSI URADALOMBAN

A KUTATÁS HÁTTERE

Korizmic László (1816–1886) mezőgazdász fiatalkorát az ercsi uradalomban töltötte,¹ ahol édesapja kasznárként dolgozott a 24 ezer holdat kitevő, egybefüggő birtokon, amely a Duna bal partján, Ercsi falu központtal Lilien báró elvei szerint a 19. század elejére korszerűsített mezőgazdasági üzem formáját öltötte magára. Korizmic László, Benkő Dániel és Morócz István 1855-ben adta közzé Stephens Henry *The Book of The Farm* című munkájának hazai viszonyokat bemutató adaptációját,² amelyben több helyen is kitértek az ercsi uradalom jellegzetességeire.

„De Lilien mint jeles gazda a maga korában nagy tekintélyben állott mind azoknál, kik őt közelebről ismerték. Boldogult József ő cs. kir. fensége Alcsúth rendezésénél több évig élt az ő tanácsaival. [...] B. Lilien az ercsi uradalomban 1795-től 1828-ig hatott; s ezen idő első 10-15 esztendeje alatt ő abba, mint bérlő legalább is fél millió p. forintot fektetett. S voltak mégis idők – midőn jó barátainak – bizadalmasan, s mintegy örvendve a kivivott sikereken, mondhatá, hogy: nem is tudja – mennyi pénze van!”³

A bizonyos mértékig kapitalista jellegeket öltő Fejér vármegyei uradalom vizsgálata azért is szükségszerű, mert mint racionalizált birtok az elsők között volt a Magyar Királyságban, másrészt – ahogy azt a fenti idézet is igazolja – hatása a környező

¹ Korizmic László az ercsi uradalomhoz tartozó Agg-Szentpéter pusztán született 1816. március 29-én. Fiatalkorában részt vett a birtokkezelésben, első tapasztalásait az okszerű gazdálkodásról értelemszerűen innen szerezte. A mérnöki pályát Eötvös Ignác, a birtok akkori földesurának javaslatára választotta. (Szinnyei 1899: 1022.) Később egészen a Széchenyi István által alapított Országos Magyar Gazdasági Egyesület állandó tagjává, majd haláláig alelnökévé vált, és mindvégig elkötelezett munkával dolgozott az ország mezőgazdaságának okszerű talajművelésén és gazdálkodásán (Károlyi 1989: 306.), különösen a rétöntözés fejlesztésén, hiszen abban látta kulcsát a takarmánynövények termesztésének, s ezzel pedig a belterjes gazdálkodást is biztosító istállózó állattartás kialakításának. Fejér 2016: 74.

² Henry Stephens sokoldalú, az okszerű gazdálkodást bemutató könyvét, amely bár a természettudományos eredményeket, különösen a kémiát kevésbé emelte be a vizsgálódás tárgyába, a gyakorlatban jól tudták alkalmazni, német nyelvre való lefordítása után pedig a kontinensen is elterjedt. Walleshausen–Füleky 2005: 69.

³ Korizmic–Benkő–Móricz 1855: 374, 378.

gazdaságokra a 19. század közepén is meghatározó volt, azaz regionális és nemzetgazdasági fejlődés szempontjából sem elhanyagolható e téma. A kutatás mindeddig azért nem szentelhetett nagyobb figyelmet az ercsi majorságnak,⁴ mert sajnálatos módon az uradalmi iratok mindössze a 19. század utolsó harmadáról adnak tájékoztatást, illetve a Lilienek nem rendelkeznek családi levéltárral. Az uradalomtörténeti kutatás klasszikus értelemben vett forrásainak hiánya miatt figyelmünk a megyegyűlési iratokra, az 1828. évi országos összeírásra, peres iratokra, anyakönyvi kivonatokra és a korabeli publicisztika vonatkozó passzusaira terelődött. Tisztában vagyunk azzal, hogy az így kapott kép meglehetősen töredékes, mozaikos képet biztosít a birtok fejlődéséről, de a vázlatos jelleg ellenére is értékes adalékokat szolgáltathat a reformkori rendi-kapitalista átmeneti világ uradalomban érvényesülő kettősségéről.

Minthogy a vonatkozó magyar szakirodalom döntően a Mezei gazdaság könyvéből emeli át tételeit Ercsi kapcsán források beemelése nélkül, vizsgálódásunk mögött az az igény is meghúzódik, hogy Korizmics László leírását részben vagy egészben forrásokkal próbáljuk igazolni vagy elvetni. Nem arról van szó, hogy Korizmics állításait kétségbe kívánjuk vonni, hiszen tulajdonképpen szemtanúja volt ennek a 19. század eleji változásnak, de úgy tűnik, hogy több helyen inkább a báró halálát követő állapotokra, az akkor már Eötvös család kezelésében lévő uradalomra vonatkoznak megállapításai.⁵

LILIEN HÁTTERE

A Lilien család eredete a középkorra nyúlik vissza, első említésük 1321-ből való, a vesztfáliai Werl városában az Erbsälzer („örökös sófőző”) polgárcsaládok egyikét adták. A város közösségéből – amely meggazdagodásukat és a város politikai életében játszott

⁴ A dualizmus korában Galgóczy Károly mezőgazdász, gazdasági író és az OMGE gazdasági előadója 1879-ben jelentette meg Lilien báró tevékenységéről szóló rövid írását (Galgóczy 1879: 122–130.), amely a valóságban Korizmics írásának átirata volt. Átfogó képet az uradalomról a 20. században elsőként Mérei Gyula kísérelt meg adni a Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon 1790–1848 (Mérei 1948.) című munkájában, ahol katalógusba gyűjtötte a reformkori Magyarországon racionálisan működő jószágait, köztük Ercsit. A néhány oldalas leírás azonban döntően Korizmics László 1855-ös művéből táplálkozik, korabeli iratokra nem hivatkozik. A tanulmányok közül kiemelendő Szántó Imre Adalékok a magyarországi mezőgazdaság fejlődéséhez a napóleoni háborúk korában (Szántó 1956.) című szövege és Farkas Gábor írása a Fejér megyei tőkés viszonyokról (Farkas 1972). 1977-ben született egy kisdoktori disszertáció, amely a Fejér vármegyében bekövetkező tőkés termelésre áttált vagy annak bizonyos képét mutató uradalmakat vizsgálta meg (Szabó 1977.), Ercsiről mindösszesen két oldalt írt. Specifikusabb témakörbe ágyazva Selmeczi Kovács Attilának az Agrártörténeti Szemlében két tanulmánya is kitér az Ercsiben zajló belterjes gazdálkodásra (Selmeczi 1980 és 1985.). Az ercsi uradalmat említő számtalan könyvet és tanulmányt itt most nem kívánjuk felsorolni, csupán utalunk arra, hogy ezen írások megállapításai nem szolgáltatnak új adalékokat a birtok viszonyairól.

⁵ Lilien báró 1828-ban halt meg Ercsiben (MNL OL X 2156. Halottak anyakönyve. XVIII. kötet, 35. fol.), felesége, Szapáry Julianna még néhány évig kezelte a birtokot, de 1831-ben bekövetkező halála után (MNL OL X 2156. 74. fol.) Eötvös Ignác vált a birtok árendásává. Mérei 1948: 53.

túlsúlyos szerepüket egyre kevésbé nézte jó szemmel – 1708 után léptek ki, amikor I. József császártól a hét Erbsälzer család lovagi rangot és birodalmi nemességet szerzett, így lehetővé vált számukra a földbirtoklás is, de mindez nem jelentette az ipari-kereskedelmi tevékenységgel való felhagyást.

Lilien József, teljes nevén *Joseph Georg Franz Xaver Michael von Lilien* 1753. december 22-én született Bécsben édesapja, Franz Michael Florenz von Lilien második házasságából.⁶ Édesapja a család többi tagjához képest eltérő utat járt be. Invesztíciói, diplomáciai készsége révén a Thurn und Taxis hercegi család titkos tanácsosa és a postahálózat általános igazgatója (*General-Intendant der Posten*) lett.⁷ Karrierje akkor ívelt fel, amikor a Thurn und Taxis ház és a Habsburg-udvar között – a VI. Károly halála után kirobbanó örökösödési háborúban – békéltető tárgyalásokat bonyolított le, s a későbbiekben is kommunikációs csatornát biztosított a két család között, a bécsi udvarban pedig közkedvelt figurává vált. Nem véletlen, hogy 1747-ben I. Ferenc német-római császár örökletes bárói (*Reichsfreiherr*) rangra emelte.⁸

Joseph von Lilien bárót katonai pályára szánták, nem is lehetett másként, hiszen édesapja fő örökségét, a birodalmi posta igazgatását az első házasságából Alexander, majd a második házasságából az elsőszülött Christoph vitte tovább. Ifjú koráról keveset tudunk, annyi azonban bizonyos, hogy már hétéves korában a bécsi császári és királyi Theresianum (*Collegium Theresianum*) tanítványa volt mintegy tizenegy éven át, 1760-tól 1771-ig.⁹ Ez azért is fontos, mert éppen ekkor kezdett kibontakozni, önálló tudománnyá válni a mezőgazdaságtan (*Landwirtschaftslehre*),¹⁰ amelynek sikerességét szolgálta a tudományos céllal létrehozott gazdasági-botanikus kert.¹¹ Másrészt pedig – bár Mária Terézia gazdaságpolitikája merkantilista jegyeket viselt magán – az intézet falai között Joseph von Sonnenfels hatására megjelentek a fiziokrata tanok is. Nincs okunk kétségbe vonni, hogy a Theresianumban eltöltött évek hatást gyakoroltak az ifjú Lilienre, aki éppen mezőgazdasági tevékenységével vívta ki magának az utókor tiszteletét. „Lilien Magyarországnak az, mi Némethonnak Thaer, csak hogy Thaernél az okszerű lépett előtérbe, Liliennél meg a vállalkozó szellem.”¹² – fogalmazza meg Heinrich Ditz, s a magyar szakirodalomban is gyakran szerepel – Korizmics után szabadon –, hogy Lilien Thaertől tanult.¹³ Albrecht

⁶ Naschenweng 2020: 1006.

⁷ Rohrschneider 2014: 261.

⁸ Lang 1815: 177.

⁹ Gemmell-Flischbach 1880: 33.

¹⁰ Kökényesi 2012: 46–47. A lovagi akadémiáról újabban lásd még Kökényesi 2013: 134–148.

¹¹ A mezőgazdaságtan előmozdításában nagy szerepe volt Mitterpacher Lajos egyetemi tanárnak. Festetics György, a keszthelyi Georgikon alapítója is több éven keresztül volt a Theresianum tanítványa, mezőgazdasági ismereteit részben Mitterpacher Lajos professzortól szerezte. Kuruc 2013: 1045. Mitterpacher mezőgazdaságot érintő hazai tudományos tevékenységéről és a mezőgazdasági ismeretek terjesztéséről lásd Csoma 2001.

¹² Ditz 1869: 194.

¹³ Mérei 1948: 50.

Daniel Thaer (1752–1828) valóban egy időben élt Liliennel, s tézisének lényege az volt, hogy egy birtok racionális fejlesztések révén profitorientált tőkés üzemmé váljon.¹⁴ Lilien érdeklődése, nyitottsága az újítások felé nem zárja ki, hogy olvasott Thaertől, de ennek igazolásáról vagy arról, hogy valamilyen kapcsolatban állt volna vele, nincs tudomásunk.

Az 1780-as években Lilien József már levelezést folytatott Szapáry Péterrel, amelyben szóba került az ercsi uradalom fejlesztése, ezekben önmagát olyan nagy mesterként határozta meg, aki jövedelmezővé tudja tenni a birtokot.¹⁵ Ekkor már bizonyosan házasságot kötött Szapáry Juliannával (1756–1831), így Szapáry Péternél elérte, hogy engedje át neki árendába az uradalmat.¹⁶ Tevékenységének hasznosságát jól illusztrálja, hogy 1805-ben honfűsítást nyert:

„Elő-véteődtek azután azoknak kérő Levelei, a' kik a' mostani Ország-Gyűléstől kériek az Indigenátust, vagy-is haza-fűságak megnyerését. M. Personális Ur jelentette: hogy ezek között vagyon Ö Királyi Herczagsége Nádor Ispány' Fő Udvari Mesterének Sógora, B. Lilien Jó'sef; a' ki úgy-is, a' jobb gazdaság' elő-mozdításának tudománnyától – nem csak az Országban, de az idegeneknél-is nevezetes.”¹⁷

A BÁRÓ GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGE ERCSIBEN

A 18. századi ercsi uradalom képe jól illeszkedik az egykori hódoltság területére eső birtokok táblójába. A Szapáryak központja távol esett Ercsőtől,¹⁸ tényleges földesúri jelenléttel a század első felében aligha találkozunk, jószágigazgatójuk révén a földesúri tevékenység betelepítésekre és a részekre szabdaltnak földet árendába bocsájtására korlátozódott,¹⁹ a föld értékét, pontosabban értéktelenségét mutatja, hogy az 1730-as években mindössze 40-50 forintot

¹⁴ Orosz 1978: 143–144.

¹⁵ Lilien József Szapáry Péterhez írt levelei. MNL OL P 813, 1. doboz.

¹⁶ Korizmics fenti idézetében is olvashatjuk, hogy Lilien 1795-ben vette át az uradalmat, a vonatkozó szakirodalomban szintén ez a kezdeti dátum, azonban ezt egyelőre írásos forrás nem támasztja alá, de az évszám megközelítőleg helyes lehet, hiszen az 1780-as évek végén leveleznek az uradalom jövőjéről, ercsi anyakönyvi kivonatok pedig az 1790-es évek második felére vonatkozóan igazolják, hogy Lilien családja adott esetben keresztszülőséget vállalt a helyi elöljárók gyermekeinél.

¹⁷ Naponként való jegyzései az Magyar Ország-Gyűlésnek IX. ülés, Pozsony, 1805, 77–78. A honosítási törvény 1805-ben született, 1805/VII. törvénycikk ld. az alábbi linken: Ezer év törvényei <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80500007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1805> (utolsó megtekintés: 2023. 01. 18.)

¹⁸ A Szapáryak központja Muraszombat volt, ma Szlovénia. A muraszombati központról bővebben lásd Donatello–Cseh–Pozsonyi 2007: 43–48.

¹⁹ Az 1715-ös összeírás hiányosságait kiküszöbölő 1720-as országos összeírás alkalmával Ercsi faluban mindössze tizenhárom colonust és harmincegy inquilinust számoltak össze (MNL OL N 79 Fejér megye 35. téka), az 1768-as úrbéri összeírásban már 113 telkes jobbágy és 68 zsellér szerepel, ami nagyságrendileg is jól jelzi a Szapáryak betelepítési törekvéseit.

kellett évenként fizetniük a birkás haszonbérloőknek kb. 5000 hold nagyságú területért, ahol a legeltetésen kívül érdemi beruházások vagy mezőgazdasági műveletek nem jelentek meg.²⁰ A század végi fejlődést jelzi, hogy mielőtt Lilien átvette volna a birtok kezelését, a birkás legelőkként hasznosuló terület változásokon ment keresztül: Ercsiben megépült a kastély, a szántóművelés kiterjedését jelzi a két magtár megépítése,²¹ a haszonbérletben lévő Felső- és Alsó-Besnyő-pusztákon szintén gazdasági épületek létesültek az első katonai felmérés tanúbizonyága szerint,²² azaz a báró korántsem egy „üres” birtokot vett át, ami nyilvánvalóan könnyebbé tette az átalakítást.

Korizmics László szerint az első évben hatalmas pénzeket investált a birtokba (fél millió forint), azonban ezt forrásokkal nem lehet igazolni, ráadásul az is kétséges, hogy milyen forrásból volt fedezete a bárónak ezekre a fejlesztésekre. Édesapja, Franz Michael Florenz a végrendeletében mindössze húszezer Guldent hagyott rá,²³ ami nem fedezhetett egy ekkora beruházást. Felmerülhet, hogy a házasságkötéskor maga gróf Szapáry Péter bocsájtott a rendelkezésére egy bizonyos összeget hozományként, amit azért sem vethetünk el, mert a grófnak érdekében állhatott saját birtokának fejlődése. Az önálló, önmagukban is működőképes majorkok létrehozása egyébként sem történhetett egy időben, már csak azért sem, mert éppen az alsó-besnyői pusztánál az 1821-es nemesi összeírásban még Petrás András neve szerepel árendátorként, s Lilien maga jegyzi meg egy rövid írásában, amelyet 1823-ban publikált, hogy: „[e]gy ötödik gazdaság 2700 holdat tesz ki. Abból kifolyólag, hogy ez korábban bérbe volt adva és én személy szerint elsőként csak két éve vettem a saját kezelésembe Ez a gazdaság egészen eddig nem kerülhetett

²⁰ „Ugyan említett Ercsihez vannak kétt Puszták, Rác Szent Péter, és Besnyó névűk. Rác Szent Péteri említett Puszták Esztendőként exarendálni szokvan pascuratiojat, eő Ngha részére ad Szűcs Familia negyven foréntokat. Id est 40 Ft. Ugyan Rác Szent Péteri Pusztanak, az Idei Termesek Ercsiek kilenczedét megharendalván Tisztartó Uramtul, fizettek eő Ngha részére 70 Ft 50 kr. Besznyeji Pusztának Pascuratiojaért ugyan Szűcs Familia Esztendők által exarendálni szokván, eő Nghanak, attól is ad ft 50.” MNL FML IV.A. 73. Acta Locorum (AL) Ercsi, p. 17.

²¹ MOL Militärische Beschreibung von Hungarn, Coll. XIII. Sect. 21–24., 1783.

²² Az első katonai felmérés digitalizált térképanyaga megtalálható a www.mapire.eu weboldalon; „Felső Besenyű és Also Besenyű” puszták jól láthatók a Duna vonalától keletre az alábbi rákereséssel: <https://maps.arcnnum.com/hu/map/firstsurveyhungary/?layers=147&bbox=2074618.558457768%2C5964577.30957929%2C2110830.60060787%2C5976988.772047097> (utolsó megtekintés: 2023. 01. 18.). 1773-tól az uradalom külső területei (Besnyő, Szentpéter) a Petrás, a Szűcs, a Redl és a Loninger családok között oszlottak meg. A megújított vagy újonnan írt szerződések már kisebb területeket foglaltak magukban, mint a század első harmadában, amikor a teljes besnyői és rác-szentpéteri puszták egy-egy kézbe kerültek. A szerződéseket – a megszokott módon – tizenkét éves periódusra kötötték, tartalmukból kiderül, hogy a földeken már megjelent a nyomásos gazdálkodás, azaz a birkalegelőként való hasznosulás mellett érdemi talajművelés is történt (MNL FML IV.72.c.42. 42. doboz 20–24. számú iratok). Később azonban a vonatkozó nemesi iratok között csupán a Petrás családnál említik az ercsi uradalomhoz való kötődést. A Petrás Pál 1784-ben készült, ingó és ingatlan vagyontát összegző részletes lajstrom szerint a besnyői pusztán jelentős gazdálkodás folyt: számos kamra, cselédkunyhók, magtár és istállók is létesültek a területen. MNL FML IV.72.c.35. 35. doboz, 28–35. számú iratok.

²³ AT-OeSTA/HHS:TA HA OMaA 21–7.

ez én elgondolásom szerinti művelésre.”²⁴ A jószágrendezés (*Guts-Ordnung*) az úrbéres és urasági földek elkülönítésével kezdődhetett, de hasonlóan a puszták fokozatos integrálásához, ez sem történhetett egy időben.²⁵ A telkek újraelosztásáról átfogóbb képet 1815-ből látunk. Ekkor összesen 148 telkes jobbágnak kellett megválnia régi, Ercsi felső határánál, a Laposon fekvő földjétől, ami a Római és az Adonyi út közötti területen feküdt. A méréseket a vármegye részéről, az uradalom megbízására Chapó Benjamin végezte el Roboz Gábor szolgabíró közreműködésével. Feltűnő, hogy egyetlen esetben sem fordult elő olyan jobbágy, aki korábbi szántóterületénél kevesebb szántóföldet kapott volna az elosztásnál, sőt átlagosan 7–8, néhol 10–14 négyszögöllel is nagyobb területet vehettek birtokba, összességében pedig 374 796 négyszögöl helyett 376 032 négyszögöl került kiosztásra.²⁶ A felmérések kapcsán készült jegyzőkönyvek arról is tájékoztatnak bennünket, hogy az elkülönítés nem volt teljes körű, nem fedte le a teljes telkes jobbágságot: „[...] akiknek az ujj tsere jobbágyi földben nem adódhatott, az régi jobbágyi földekben hagyata meg.”²⁷ Az új jobbágyi földeket egy tagban hasították ki úgy, hogy azok közvetlenül az úrbéresek rétföldjei mellett helyezkedtek el.²⁸ Hogy a folyamat az egész uradalomra nézve végbement-e 1815–1816 között, vagy korábban is történt-e hasonló részleges rendezés, kérdéses. Mindenesetre 1823-ban, amikor a falut egy hatalmas Duna-áradás rázta meg, és az úrbéres földek egy része is víz alá került,²⁹ s így új földek kiosztása vált szükségessé, akkor „Báro Lilien Ö Nagysága ezt oly feltétel mellett el is fogadta, hogy a tserének tsak azon esetben lehet helye, ha az eltserélendő jobbágy földek egy tagban, és nem meg szagatva fognak az tsere alá vettetni”.³⁰

Az úrbéres telkek elkülönítése mellett a báró figyelmet fordított a legelők szétválasztására is (*pascuum communae, pascuum dominalis*), noha az uradalomnak megvolt az a joga, hogy a közösség földjein is legeltessen, erre nem került sor, hiszen Lilien alapelve az volt, hogy élni és élni hagyni („*Leben und leben lassen*”), de a gyakorlatban sokkal fontosabb oka volt az elkülönítésnek: az uradalom állatállományához tartozó birkák ne keveredjenek

²⁴ „Eine fünfte Wirthschaft enthält 2700 Joch. Da diese Wirthschaft früher verpachtet war, und ich selbe erst seit zwei Jahren in eigene Administration genommen habe, konnte diese Wirthschaft bis jezt noch nicht nach meinem Sinne eingetheilt werden.” Emanuel Frhr. v. Bartenstein: Reisebemerkungen über einige merkwürdige Landwirthschaften in Ungarn In: Christian Karl André (szerk.): Ökonomische Neuigkeiten und Verhandlungen, 45. szám, 1823: 357. Fontos megjegyezni, hogy bár Bartenstein írásáról van szó, az ercsi uradalom működéséről szóló melléklet Lilien báró közlésében került a folyóiratba. A továbbiakban Lilien 1823.

²⁵ „[...] az elkülönítést nem tudni mikor, keresztül vitte itten is.” Korizmics–Benkő–Morócz 1855: 374.

²⁶ MNL FML IV.A.73. Acta Locorum (AL) Ercsi, 163–166.

²⁷ MNL FML IV.A.73. Acta Locorum (AL) Ercsi, 161.

²⁸ „[...] az cserében adott ujj jobbágyi szántó földek pedig az Ertsi Helységben feljül, a jobbágyoknak Rétföldjeik mellett egy tagban vannak.” MNL FML IV.A.73. Acta Locorum (AL) Ercsi, 172.

²⁹ MNL FML IV.A.73. Acta Locorum (AL) Ercsi, 184.

³⁰ Az Ertsi ország utrol szollo Jelentés. MNL FML IV.3.c. 1823. 3. 115. számú irat.

a falusiakéval, hiszen azok – ahogy a báró fogalmaz – mindig piszkosak voltak.³¹ 1806-ban már három legelőterület volt kijelölve a közösség számára: az egyik a faluközponttól északnyugatra feküdt a battai határhoz közel, a másik a falutól délnyugatra, közvetlenül a belső szőlőskertek mellett, a harmadik pedig Ercsi központjától egészen délre, a Duna bal partjához közel volt kijelölve.³² Talán a rendezés sikerére utal, hogy a község és a vármegye iratanyagában sincs nyoma a közösség részéről panasznak, kivéve az 1841. évet, amikor a falu – az Eötvösök alatt működő majorság – lakói sérelmezték, hogy az egyik legelőt a földesúr közössé tette, és birkáival semmissé tette, „holott az soha közös nem vólt, mert az Uraságunk marhája soha a mienkre nem ment legalább a M. Baro Lilien Uraságunk azon tselédjet aki amienkre hajtott, azonnal megvágatta”.³³

Az önálló majorok a fenti rendezések nélkül nem jöhettek volna létre. A báró a közösség földjeit az uradalom faluközpontjától nem túl távol eső helyeken koncentráltta, amivel egyrészt a jobbágyok helyzetét is megkönnyítette, már csak azért is, mert a pluszjövedelmet biztosító szőlők is ott feküdtek, másrészt a faluhoz legközelebb eső ercsi major (a településtől északra, a Duna bal partja mellett) a tervei alapján tudott fejlődni. A további majorok esetében könnyebb volt a helyzet, hiszen azok egyrészt távol estek a központtól, egészük nem volt szántóföldi művelés alatt, másrészt korábban árendások kezében volt, így közösségi földek nem lévén, tagosításra sem volt szükség.

Ercsiben 1823-ra hat önálló major alakult ki, amelyből öt az integrált pusztákkal létrejött prédiungazdaság (*Prädial-Wirtschaft*). Az 1806-os uradalmi térképen jól látható, hogy az öt közül már érdemi művelés alatt állt Felső-Besnyő, Agg-Szentpéter, Göböljárás. Későbbi fejlesztés eredménye lett Rác-Szentpéter-puszta, illetve utolsóként került a nagybirtok gazdasági vérkeringésébe 1821-ben – amint fentebb utaltunk rá – Alsó-Besnyő. Létezett még egy Kisbesnyő nevezetű puszt is, azonban ez csupán uradalmi legelőként szolgált.³⁴ Az öt pusztgazdaságot három különálló „zónára” osztották. A külső zónában huszonnégy osztagból álló váltógazdálkodást folytattak, egy-egy osztag kb. 80 holdat tett ki, és itt döntően gabonaféléket termesztettek (árpa, zab, búza, kukorica), de az ugar nem szűnt meg, hiszen az uradalom nem lett volna képes ekkora területet trágyával ellátni, így egy osztag három évig birkalegelőként funkcionált. Ez a külső rész az egész pusztgazdaság (*Prädial-Wirtschaft*) 70%-át tette ki.³⁵ A középső zónába eső földeket tizenhat osztagra osztotta fel a báró, mindegyik osztag kb. 12 holdat tett ki, ami a teljes majorgazdaság 7%-át jelentette, de ez jóval intenzívebb művelés alatt állt, mint a külső egység, hiszen az uradalom

³¹ Lilien 1823: 358.

³² Mappa Geometrica Repräsentans superficiem et Reparationem Oeconom Terrenorum i: Dominio Ercsi propiorum tam ipsius Possionis Ercsi, 1806. MNL FML T 261.

³³ MNL FML IV.A.73. Acta Locorum (AL) Ercsi, 194.

³⁴ MNL FML T 261.

³⁵ Lilien 1823: 356.

fokozatosan növekvő állatállománya révén az osztagok egy részét el tudták látni trágyával. Éppen a trágyázás biztosítása miatt szükségszerű volt a takarmánynövények termesztése, ami döntően ebben a „belső zónában” valósult meg: lucerna, bükköny, burgundi répa, török kukorica és burgonya (*frühe Erdäpfel, gemeine Erdäpfel*).³⁶

A belső majorban is érvényesült a térbeli központosítás elve. Bár az uradalom területén több, az úrbéres legelőktől elkülönített földesúri legelő (*pascuum dominalis*) is működött, az egyes pusztamajorok belső területén is alakítottak ki legelőket adott esetben a föld soványsága miatt vetéssel, hogy rosszabb idő esetén az akolhoz közel is lehetőség legyen az állatállomány legeltetésére.³⁷ Az itt felállított épületek alacsony költségvetéssel vályogból épültek, a tetőszerkezet tűzvédelmi szempontból roppant veszélyes nádból készült, de Lilien ezeket egymástól akkora távolságra helyeztette el, hogy a tűz ne terjedjen át egyik gazdasági épületről a másikra. A tisztilakkal szemben állt a magtár (*granarium*), egyik oldalán a hajdúk és a kocsisok lakhelye, másik oldalán a lóistálló állt, ezzel mintegy tökéletes négyzetes elrendezés jött létre. Ettől távolabb volt a béresek lakrésze, az ököristálló és a szekérszín, a juhászok lakrésze és a juhakol szintén külön egységet alkottak.³⁸ Bár az épületek leírása az ercsi uradalomban évekig szolgáló Korizmics Lászlótól származik, azokról egyelőre alaprajz vagy leírás nem került elő, de érdemes itt megjegyezni, hogy a második katonai felmérés során készített térképen jól kivehetőek a lilieni rendezés alapjai, elsősorban a tiszti és gazdasági épületek négyzetes elhelyezése.³⁹

A központhoz legközelebb eső ercsi major eltérő képet mutat a pusztagazdaságoktól, noha ott is folyt kiterjedt talajművelés és vetésforgót alkalmaztak, de az üzemi jelleg erősebb volt, hiszen a ser- és likórfőzés illetve olajkészítés történt, emiatt a többi majortól eltérően az uradalmi alkalmazottak száma is valamivel magasabb volt: egy kasznár (*frumentarius*) alá rendelték három ispánt (*spanus*), akik négy hajdút (*obequitator, Trabant*) irányítottak.⁴⁰

³⁶ Lilien 1823: 357. Egy racionalizált birtok földesúrnak célja az volt, hogy minél magasabb hozamot érjen el a szemterméses gabonánövényekből, hiszen annak eladása a birtok egyik fő bevételi forrása volt, a napóleoni háborúk idején pedig az elsődleges. Nagyobb hozamot viszont csak akkor tudott elérni, ha növelte a takarmánynövények termesztését, ezzel pedig az állatállományt, ami lehetővé tette a szélesebb körű trágyázást, ami a föld humuszhiányát pótolta. Az ún. holsteini rendszernek éppen az a lényege, hogy a szemes növények rovasára történjen a takarmánynövények termesztése, de ez komoly anyagi ráfordítást és a gazdaság ideiglenes veszteségességét is jelenti. Török 1841: 24.

³⁷ Korizmics–Benkő–Morócz 1855: 375. A mesterségesen létrehozott legelőkön angol perjét, baltacimot és pimpinellát vetettek.

³⁸ Korizmics–Benkő–Morócz 1855: 374.

³⁹ A második katonai felmérés digitalizált térképanyaga megtalálható a www.mapire.eu weboldalon; a Felső-Besnyő belmajorában elrendezett épületek jól láthatóak az alábbi rákereséssel: https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey_hungary/?layers=5&bbox=2085612.9753307684%2C5972427.57301931%2C2093156.3545596616%2C5975155.419466238 (utolsó megtekintés: 2023. 01. 20.)

⁴⁰ A külső gazdaságokban mindössze két-két rendfelügyelő hajdú volt kirendelve, ami a terület nagyságát tekintve nem tűnik soknak, ugyanakkor minthogy néhány hold kiosztott földön kívül a falu lakói itt nem bírtak területet, nem keveredtek a földesúri és jobbágyi szántók, így konfliktusokra (lopás, illegális legeltetés) is ritkán kerülhetett sor. Kállay 1980: 123–124.

A báró legtöbb kísérlete (*Versuche*) az olajkészítésre irányult. Repcét, káposztamagot, mákot, napraforgót, lent, olajretket és kendert is vetettek – legtöbbet ősszel, gondosan megtrágyázott és fellázított földbe – az uradalomban, amelyekből aztán hideg préseléssel nyertek olajat.⁴¹ Kezdetben káposztamaggal kísérletezett, majd fokozatosan próbálta ki a különböző olajtartalmú növényeket, az erre szánt földek nagysága – feltehetőleg gazdaságonként – 1600 négyszögöl volt, ami az uradalom művelés alá vont területének töredékét teszi ki, jóllehet a szemes gabonanövényektől eltérően e növényeknek kevesebb vetésterületre van szükségük. A jó hozamhoz – a többszöri szántás, boronálás és trágyázás mellett – kedvező időjárásra volt szükség, hiszen a virágzást követő kései fagyok kedvezőtlen hozamot eredményezhettek. Egy mérő káposztamag jobb esetben huszonhat fontot, a mák, olajretkek és len kb. húsz fontot, míg a fehér mustármag tizenhat fontot, a kender tizenkettőt, a napraforgó pedig nyolc fontnyi hozamot adott.⁴²

Az olajgyártás technikai hátteréről is gondoskodni kellett. Az 1810-es évek végére már minden bizonnyal két olajmalom volt üzembe helyezve az uradalomban, ami öntöttvas hengerek négy-négy ló általi mozgatásával sajtolta ki az olajat a magvakból.⁴³ Richard Bright utazási naplójából tudjuk, hogy megtekintette ezeket a malmokat, bár a báró távolléte miatt találkozásra és eszmecserére sajnálatos módon nem került sor.⁴⁴ A napraforgómaghoz és a kendermaghoz külön hámozómalmot (*Mahlmühle*) kellett beszerezni egy külön ötödik igásló beállításával, amely automatikusan megtisztította a magot a héjától.⁴⁵ A gépek alkalmazása és az üzemeltetés azonban szakértelmet igényelt, e speciális feladatot nem lehetett kiadni robotkötelezettség teljesítésére. Feltűnő az ercsi község halotti anyakönyvi kivonatában, hogy két manualistát is feljegyzett a pap, az egyik állapotánál pedig egyenesen az szerepel, hogy „*faber in machina oleacea*” (olajgépmester), külön érdemes megjegyezni, hogy ez a személy a Magyar Királyságnál jóval iparosodottabb Sziléziából

⁴¹ Az olajokra nagy igény volt a korszakban. Nemcsak sütőolajra volt szükség, hanem a világításban, a lakkozásban is nagy szerepük volt. A Habsburg Birodalom jellemzően külföldről szerezte be az olajat, például Itáliából, de az roppant kellemetlen szagú faolaj volt, a finomabb fajtája pedig nagyon drága volt. (Lilien 1824: 142.) A Magyar Királyság területén az olajfőzés házilag is működött, a 19. század első harmadában pedig több megyei nagybirtok is jeleskedett az eljárásban. A legelterjedtebb olajnövények közé tartozott a lenmag, a kendermag és a repce, kisebb mértékben pedig a tökmag és a napraforgó. Krassó vármegyében tökmagolajat, napraforgóolajat és bükkolajat állítottak elő, Moson vármegyében szőlőmagból és tormamagból préselték. Szegeden és Debrecenben is állítottak elő. Prechtl 1824: 144.

⁴² Lilien 1824: 144. A napraforgó természetéről bővebben lásd Selmeczi 1985: 367–394.

⁴³ Lilien 1824: 146. Magda Pál Fejér megye leírásakor megjegyzi, hogy Ercsiben feküdt a legnagyobb olajmalom az országban, káposztamagból pedig naponta *centner* olajat présel. Magda 1834: 291.

⁴⁴ „[...] put a stop to an excursion which had been planned for me by the Graf, in order to see some extensive oil mills, which have been erected by Graf Lillien at Eresin. [...] Graf Lillien was absent on a visit to Styria, to inspect some mills which he is erecting there.” (Bright 1818: 612.) Ercsit Brunszvik Ferenc mutatta meg az angol utazónak. A martonvásári uradalom – akár József nádor alcúti mintagazdasága – Lilien példája alapján fejlődött. Hornyák 1992: 91.

⁴⁵ Lilien 1824: 146.

érkezett.⁴⁶ Az olajgyártás sikerességét, a rentábilis beruházást bizonyítja az is, hogy Eötvösök alatt fennmaradt az üzem.⁴⁷

Az uradalom eszköz- és gépállományáról az olajmalmokon kívül adalékok állnak a rendelkezésünkre. Az egyszerű mezőgazdasági eszközök (*fundus instructus*), kultivátorok, boronák, sorművelők stb. mellett a század elején – Korizmics szerint – cséplőgépet és hozzá tartozó tisztítógépet is beszerzett Lilien, ezt azonban az ercsi jobbágyok felgyújtották, de a század közepére a cséplőgépek száma elérte a tizenöt darabot, amelynek az volt a célja, hogy a kézi cséplést és nyomtatást kiváltsák ezzel is növelve az egy holdból származó jövedelmet.⁴⁸ A présmalmok és a hámozómalom mellett további cséplőmalom is felállított a báró: „Ezen új eszköz a' pajtában (csürben) áll, a' mellyben annyi helyet se foglal, mint egy közép-szerű szénás szekér. [...] Két ló két óráig forog itt a malomban, 's mennél sebesebben forog az, annál jobban ki nyomtatja és szórja az életet az új machina.” Az állaterő mellett további öt ember munkáját igényelte a gép. A tudósító szerint e svéd találmány egy stájer gróf révén került Magyarországra, s a hét malom közül az egyik Ercsiben üzemelt.⁴⁹ Lilien kísérletező attitűdjére vall, hogy 1820-ban egy bizonyos Ugaczy-féle vetőgépet tesztelt birtokán. Összesen negyven holdat jelölt ki a kísérletre, amiből hat holdba hat mérőnyi árpát vetett az új géppel, a fennmaradó 34 holdba a szokásos módon 51 mérőnyi árpát vetett, míg az új eljárással hat holdból 106 mérőnyt, a régi eljárással 34 holdból 474 mérőnyi árpát aratott, amelyből a tiszta hozam előbbiből 100, utóbbiból 423 mérő volt. Az új vetőgép alkalmazása tehát holdanként négy mérővel több árpahozamot biztosított.⁵⁰

A gabona eladása mellett az ercsi uradalom termékei közül helyi igényeket szolgált ki a kölnivíz és rózsaszappan,⁵¹ de az olaj nemcsak az uradalmi bolt polcaira került fel, hanem Bécsben is sikeresen értékesítették a fogyasztásra és étetésre való olajokat. A Naglergasse 319. szám alatti lerakatban, kis és nagy kiserelésben vásárolhatták meg a vásárlók, különösen a napraforgóból készült finom étolajat, amely „a legfinomabb francia étolajok mellé

⁴⁶ Ercsi község római katolikus halotti anyakönyvi kivonatok 1818. május 11-én kelt bejegyzése, pag. 71. Hozzáférés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-N3LV-K?cat=258821>

⁴⁷ A budai asszonyegyesület jótékonykodási céljaira gyűjtött 1833. évi adományfelajánlások között találjuk báró Eötvös Ignác feleségének, Lilien Annának adományát is, ami éppen két hordó olaj, ami jelzi, hogy feltehetőleg saját fogyasztásnál jóval több olajjal rendelkeztek. (*Jelenkor* 1834. február 19. 113–114.) A vállalkozószellemű báró kísérletet tett a cukoripar meghonosítására is, az 1810-es évekre Ercsiben létesített cukorüzemet, amelyben répából vonták ki a cukrot, de a beruházás túl költségesnek bizonyult, így felhagyott vele. J*** (ismeretlen szerző) 1822: 81.

⁴⁸ Korizmics–Benkő–Morócz 1855: 376, 378. A cséplőgép felgyújtása Ercsiben számos helyen megjelenik a magyar szakirodalomban, azonban erre utaló forrás vagy peres irat nem került elő.

⁴⁹ *Magyar Hírmondó* 1801. november 20. 683–684. Két megjegyzést is teszünk ezzel a leírással kapcsolatban. Egyrészt nem kizárt, hogy a szövegben szereplő stájer gróf Lilien báró lenne, másrészt fontos megjegyezni – ahogy az a fenti Bright-idézetből is kiderült –, hogy Lilien gyakran járt Stájerországba, hiszen Graztól nem messze is feküdt egy birtoka (Hohenbruck), utazásai célozhattak eszközfelmérést, eszközbeszerzést.

⁵⁰ Lilien 1821: 689.

⁵¹ Prechtl 1824: 149.

állítható”.⁵² Korizmics feljegyezi, hogy a kiszárított és porrá őrölt, festékanyagként szolgáló festőbuzért (textil- és bőrfestéshez használt évelő növény) Prágába szállította a báró, a gabonát liszt formájában saját hajójával vitette Budára, a gyapjút pedig több éven keresztül a londoni piacon adta el.⁵³

ÖSSZEGZÉS

Bár területi okokból az uradalom állatállományára és az alkalmazott munkaerőre nem tudunk kitérni, Lilien racionális birtokgazdálkodásának alapvonásai a források töredékessége ellenére is kirajzolódik. Az investíciókat megelőző elkülönítések, a puszták integrálása és az önálló majorok kialakítása, a nyersanyagok feldolgozása rendhagyó példái a késő rendi korát élő Magyar Királyságnak. Az újítások iránt való nyitottsága, a kísérletezés, az értékesítési lehetőségek keresése sok szempontból egy polgári mentalitású vállalkozóra engednek következtetni. Hogy mintagazdasága valóban prosperáló volt-e, ahhoz további kutatásokra van szükség, de regionális hatása a 19. században önmagában elvitathatatlan érdeme.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Vármegyei Levéltára (MNL FVL)

MNL FML IV.A.73. – Acta Locorum (AL) Ercsi

MNL FML IV.3.c. – Fejér vármegye közgyűlésének iratai

MNL FML T 261. – Kéziratos térkép

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MOL Militärische Beschreibung von Hungarn, Coll. XIII. Sect. 21–24.

Bécsi Állami Levéltár

AT–OeSTA/HHStA HA OMaA 21–7.

⁵² *Wiener Zeitung* 1819. szeptember 23. 578. A halotti anyakönyvi kivonatokban találkozunk egyedülálló módon az uradalmi olajárus (*dnalis olearius*) kifejezéssel. (Ercsi község római kat. halotti anyakönyvi kivonatok 1817 áprilisában kelt bejegyzés, pag. 68. Hozzáférés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-N3L8-H?i=305&cat=258821>) Feladatáról nem tudunk, valószínűbb, hogy a helyi, esetleg megyei értékesítés tartozott a feladatai közé, jöllehet Székesfehérvár városi tanácsa egyszer visszautasította a báró olajának árusítását a városi boltokban, nyilvánvalóan versenyt jelentett volna a helyi céhes ipar számára.

⁵³ Korizmics–Benkő–Morócz 1855: 377. A külföldi értékesítésről források nem kerültek elő. Ha hitelt adunk Korizmics szavainak, akkor Liliennek kiváló kapcsolati hálója lehetett, hogy ezt megvalósíthassa. A liszt Pest-Budára való, hajóval történő szállításának halvány alátámasztását adhatja az anyakönyvi kivonatokban szereplő uradalmi hajós (*dnlis nauta*) bejegyzés. Ercsi község római kat. halotti anyakönyvi kivonatok 1814. május 11-én kelt bejegyzése, pag. 57. Hozzáférés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-N3LV-3?i=294&cat=258821>

Ercsi község római katolikus halotti anyakönyvi kivonatai, hozzáférés: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-N3GY-8?cat=258821>

Tudományos Gyűjtemény, 1822.

Wiener Zeitung, 1819.

Magyar Hirmondó, 1801.

Jelenkor, 1834.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bright, Richard 1818: *Travels from Vienna Through Lower Hungary*. Edinburg.

Ditz, Heinrich 1869: *A magyar mezőgazdaság*. (Ford. Aigner Lajos.) Pest.

Claue André Donatello – Cseh Géza – Pozsonyi József 2007: *A muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család története*. Debrecen.

Farkas Gábor 1972: A tőkés viszonyok kialakulásának és fejlődésének néhány kérdése Fejér megyében. In: *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*. Székesfehérvár. 39–65.

Fejér László 2016: Korizmics László a réti öntözés és az okszerű talajművelés úttörője. *Hidrológiai Közlöny* (96.) 4. 74.

Galgóczy Károly 1879: *Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékkönyve: a hazai mezőgazdaság előmozdítása az e célra alakított egyesület sikere körül szerzett érdemes hálás emlékezetében tartására*. Budapest, 122–130.

Gemmel-Flischbach, Max Freiherrn von 1880: *Album des Kaiserl. Königl. Theresianums (1746–1880)*. Verlag der Buchhandlung von Moritz Perles. Bécs.

Hornyák Mária 1992: A Brunszvik család martonvásári angolkertjének története a források tükrében. *Művészettörténeti értesítő* (41.) 1–4. 87–99.

J*** (ismeretlen szerző) 1822: Krumpér és Czúkor termesztése, és a Selyem tenyésztés eredetének nyomdoka Magyarországban. In: Thaisz András (szerk.): *Tudományos Gyűjtemény* (6.) 11. 75–92.

Kállay István 1980: *A magyarországi birtokkormányzat 1711–1848*. Budapest.

Károlyi Zsigmond 1989: Korizmics László, a magyar reformkor elfeledett alakja. *Magyar Könyvszemle* (105.) 1–4. 305–307.

Korizmics László – Benkő Dániel – Morócz István 1855: *Mezei gazdaság könyve. Stephens Henry The Book of The Farm című munkája nyomán a hazai körülményekhez alkalmazva*. I. kötet. Pest.

Kökényesi Zsolt 2012: A tudomány és nyilvánosság kapcsolata egy nemesi akadémia példáján. *Valóság* 1–2. 35–68.

- Kökényesi Zsolt 2013: „A nemesi erények műhelye” A Collegium Theresianum mint lovagi akadémia. *Hadtörténelmi Közlemények* (126.) 1. 134–148.
- Kurucz György 2013: Göttingentől Keszthelyig; Asbóth János (1768–1823) tanári és uradalmi tiszti tevékenysége, 1801–1818. *Századok* (147.) 1. 1032–1060.
- Lang, Karl Heinrich Ritter von 1815: *Adelsbuch des Königreichs Baiern*. München.
- Lilien, Joseph von 1821: Lilien báró levele Ugaczy Úrhoz. In: Christian Carl André (szerk.): *Ökonomische Neuigkeiten und Verhandlungen*. 87. 689.
- Lilien, Joseph von 1824: Lilien Joseph: Ueber die Cultur der Oelgewächse auf der Herrschaft Ercsi in Ungarn. In: *Verhandlungen der k.k. Landwirtschafts-Gesellschaft in Wien III*. Bécs, 142–148.
- Magda Pál 1834: *Neueste statistisch-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien und der ungarischen Militär-Grenze*. Lipcse.
- Mérei Gyula 1948: *Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon 1790–1848*. Budapest.
- Naschenweng, Hannes P. 2020: Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark. Online hozzáférés: https://www.landesarchiv.steiermark.at/cms/dokumente/12799919_77967720/a7a9fa8a/NASCHEWENG%20Webseite%20Version%20Oktober%202020.pdf
- Orosz István 1978: Albrecht Thaer és a „racionális” mezőgazdaság. *Egyetemes történeti tanulmányok* (12.) 139–155.
- Precht, Johann J. 1824: *Jahrbücher des Kaiserlichen Königlichen Polytechnischen Institutes*. Bécs.
- Rohrschneider, Michael 2014: *Österreich und der Immerwährende Reichstag. Studien zur Klientelpolitik und Parteibildung (1745–1763)*. Göttingen.
<https://doi.org/10.13109/9783666360794>
- Selmezi Kovács Attila 1980: Repcetermesztés Magyarországon. *Agrártörténeti Szemle* (22.) 1–2. 56–96.
- Selmezi Kovács Attila 1985: A napraforgó termesztése Magyarországon. *Agrártörténeti Szemle* (27.) 3–4. 367–394.
- Szabó Mária Gyöngyvér 1977: *A tőkés gazdálkodás kialakulása a reformkori Magyarországon*. Szeged. Online hozzáférés: https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/3521/1/1977_szabo_maria_gyongyver.pdf?fbclid=IwAR1peWK9l2RaRVvEYvtRKbyXlRqRrdodFznY-8pG3gyAwWgnRtaa1cAX2NU
- Szinnyei József 1899: *Magyar írók élete és munkái VI*. Budapest.
- Török János 1841: *Alcsúth gazdasági tekintetben*. Buda.
- Wallenhausen Gyula – Fülekgyörgy György 2005: Liebig és az agrokémia. *Valóság* (48.) 6. 50–79.

THE ECONOMIC ACTIVITY OF BARON LILIEN IN ERCSI

by **Krisztián Bödő**

Summary

Baron József Lilien managed the estate of his father-in-law, Péter Szapáry in the 1790s. The manor was one of the largest estates in Fejér County, and its geographical characteristics and location made it an excellent area for arable farming. The aim of this study is to provide additional information on the economic activities of József Lilien, in addition to the well known facts concerning the manor of Ercsi, which are frequently found in the literature, this paper intended to give more insight about the restructuring of the large estate, the integration of the wastelands connected to the estate, crop and livestock farming, and labour.

Keywords: manor, leasehold, crop and livestock farming, estate